

Etikátlan, sőt veszélyes a híres Rorschach-teszt tintapacáinak közlése, állítják azok a pszichológusok, akik a teszt eredményességét féltik, és az ábrák eltávolítását követelik az Indexről. Etikátlan, sőt veszélyes a híres Rorschach-teszt tintapacáinak közlése, állítják azok a pszichológusok, akik a teszt eredményességét féltik, és az ábrák eltávolítását követelik az Indexről. Más szakértők szerint maga a Rorschach-teszt a veszélyes úgy, ahogy van; a módszer nem több, mint közönséges hókuszpókusz, és mindenkinek joga van megtudnia, milyen módszereket használ a teszt, amit elvégeznek rajta. Vagy nincs?

Szörnyülködve csapta össze a kezét jó néhány magyar szakember, amikor az Index hétvégén közzétette a híres Rorschach-teszt ábráit. A cikkekre emailben, telefonon és személyesen reagáló több tucatnyi végzett pszichológus és hallgató egyhangúlag sérelmezte az ábrák közlését, és elismételte ugyanazokat az érveket, amelyek a cikkben már szerepeltek – köztük a leggyakrabban hangoztatott állítást, miszerint az ábrák ismerete befolyásolja a teszt eredményét.

A legtöbben azt követelik, hogy az Index tüntesse el a cikkből a képeket, annak ellenére, hogy azokat már nem védi a szerzői jog (a védelem a szerző halála után 70 évvel megszűnik, a teszt szülőatyja, Hermann Rorschach 1922-ben, 87 évvel ezelőtt hunyt el), és hogy az ábrák az interneten számos helyen megtalálhatók.

„A Rorschach-teszttel kapcsolatban a legnagyobb tévhit, hogy itt valami olyasmit őriznek a pszichológusok, amelyet a többi embertől távol kell tartani, mert ha kiderül, akkor összeomlik a tudomány, vagy minden ember minden gondolata kiderül, vagy más marhaság. Valamint hogy a pszichológusok direkt, gonosz és számító módon rejtegetik a tesztet annak ellenére, hogy már lejártak a szerzői jogok” – írta magánvéleményében Kígyós Tamás pszichológus, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Rorschach Standard Munkacsoportjának tagja.

„Az igazság az, hogy – mint egyébként a legtöbb teszt esetében, nem kizárólag a pszichológiában használatosaknál – a legtisztább eredmények úgy születnek, ha a vizsgálati személy nem ismeri előre a kérdéseket, vagy az ingereket.”

Kígyós szerint a pszichológusok azért nem publikálják az eredeti Rorschach-táblákat, mert „ha a vizsgálati személy már látta őket, akkor fel tud készülni, hogy melyik táblán mit mondjon, és esetleg elfelejt olyan válaszokat, amelyek egyébként eszébe jutottak, csak mivel annyit forgatta a táblákat, már meguntta vagy nem találja őket »annyira jónak«.” (Kígyós Tamás további válaszait az Index kérdéseire külön cikkben olvashatják.)

A levélírók között volt olyan klinikai szakpszichológus, aki felvillantotta annak a veszélyét, hogy a cikk szerzőjének gyermeke nemi erőszak áldozatává válik, a tettes pedig éppen a cikkben közölt információknak köszönhetően bújhat majd ki a felelősségre vonás alól – ő nem járult hozzá nevének közléséhez –, és volt olyan is, aki szerint „végső esetben akár a Ro [így becézik a pszichológusok a Rorschachot] teszt használhatósága is megkérdőjeleződhet, ami súlyos probléma”. A legborúlátóbb vélemények szerint az egész diszciplína jövőjét sodorja veszélybe az ábrák közzététele.

Intézkedik az Etikai Bizottság?

Költő András pszichológus, az ELTE doktorandusza, a Magyar Pszichológiai Társaság Ifjúsági Tagozatának tagja, egyúttal a Magyar Hipnózis Egyesület pártoló tagja más pszichológusokhoz hasonlóan felszólított az ábrák eltávolítására, majd mivel ez nem történt meg, bepanaszolta az Indexet a Magyar Pszichológiai Társaság Etikai Bizottságánál.

„Noha a Rorschach-teszt képeit már nem védi a szerzői jog, úgy vélem, ez a cikk kimeríti a Magyar Pszichológiai Társaság Szakmai Etikai Kódex általános részének 3.14. bekezdésében foglalt tényállást” – írta Költő a szervezet két társelnökéhez és az Indexhez is eljuttatott

levelében. A hivatkozott bekezdés szerint a pszichológus „eljárásokat (tesztet, vizsgálati, terápiás és egyéb intervenciós eszközöket) nem juttat nem pszichológus birtokába. Pszichológusi végzettséghez kötött módszerek használatára nem képez ki arra illetékteleneket, és pszichológus-képzésen kívül nem tanítja meg pszichológiai tesztek használatát.” (A cikk szerzője nem pszichológus, a társaság elnöke és társelnöke egyelőre nem válaszolt arra a kérdésre, hogy milyen intézkedések fogantatását tervezik.)

„Az Index cikke – főleg a táblákhoz mellékelt »szavazással« – nevetségessé teszi az eljárást. A Rorschachot mindennapi munkájában használó pszichológus számára olyan ez, mintha egy köművesnek belepisílnének a vakolókanalába” – nyilatkozta az Indexnek Költő. „Természetesen nem tudjuk megakadályozni, hogy bárki, bármilyen módon ne tegye őket közzé a neten vagy más médiumon; ha azonban ez megtörténik, meg kell próbálnunk hatni az illetőre, hogy távolítsa el a táblákat a nyilvános felületről. Erre a pszichológusok szakmai etikai kódexe is kötelez bennünket.” (Költő András további válaszait az Index kérdéseire itt olvashatják.)

Az ügy nemcsak a pszichológusok körében, hanem a blog- sőt a mikroblogszférában is kavart hullámokat: „Etikai és morális probléma a sajtó részéről bunkó módon gúnyt űzni olyan módszerekből, melyek emberéleteket menthetnek és segíthetik a mihamarabbi gyógyulást” – írta a Posterouson Hírbehozó, aki olyannyira ellenzi az ábrák közzétételét, hogy még a cikkekre sem volt hajlandó linkelni a posztban, és a pacák publikálását a sajtó gyakori bűnével, az öngyilkosság felelőtlen bemutatásával állította párhuzamba.

"Szólás és bunkószabadság az Indexen" című posztjában Asszem az asszem.blog.hu-n "igazi, velejéig bunkó gesztusként" aposztrofálta a pacák közlését, míg mások a stílust kifogásolták:

„Persze, ki lehet baszni az egész magyar agykurkász szakmával, az Index bármit megtehet, de legalább ne egy ennyire ostoba poén kedvéért” – írta egy másik népszerű blogger, Blumi a Tumblren.

Mi a baj a Rorschachhal?

De valóban emberéletekkel játszik, és egy egész szakmával baszik ki, aki közli a Rorschach-ábrákat? Vannak szakértők, akik szerint ennek éppen az ellenkezője igaz, tehát a közlésnek léteznek a fenti érveknek ellentmondó értelmezési módjai is.

Közismert, hogy a teszt validitását, sőt létjogosultságát sok neves pszichológus vitatja. Scott O. Lilienfeld, James M. Wood és Howard N. Garb, sorrendben az Emory, a Texasi és a Pittsburghi Egyetem munkatársai (két pszichológiaprofesszor és egy klinikai pszichológus) 2001-ben a Scientific Americanben What's Wrong with this Picture? (Mi a hiba ezen a képen?) címmel közölt cikkükben a Rorschach-teszttel és általában a projektív tesztekkel kapcsolatos számos problémát megfogalmaznak, és arra biztatják a szakma képviselőit, hogy korlátozottan használják ezeket a módszereket: „Még a veterán szakmabelieket is félrevezetheti intuíciójuk, és hitük az olyan eszközökben, amelyek hatékonyságára nincs meggyőző bizonyíték. Amikor megfelelő mennyiségű kutatási adat azt bizonyítja, hogy a régi intézmények tévednek, ideje új gondolkodásmódot elsajátítani.” – írja a három szerző a Rorschach-tesztről és társairól, a szintén projektív, vagyis beleképzeléses TAT-ról (Thematic Apperception Test), illetve a mondatbefejezős és az emberrajzolós módszerről. A szakemberek érvei között szerepel többek között, hogy nincs elég meggyőző bizonyíték a Rorschach-módszer hatékonyságára; túl sok páciens válhat áldozatává a téves diagnózisnak, illetve hogy eszközkészlete szegényes ahhoz, hogy azonosítsa a legtöbb pszichiátriai kondíciót.

Ugyanezek a szerzők Teresa Nezworskival, egy negyedik pszichológussal kiegészülve később egész könyvet szenteltek a Rorschach szakmai kritikájának. „A pszichológusok csaknem egy

évszázada vitatkoznak a Rorschach-féle tintapacás tesztről” – írják a What's Wrong with the Rorschach (Mi a baj a Rorschachhal) című, 2003-ban kiadott munkában. „1950-től mostanáig a legtöbb klinikai gyakorlatot folytató pszichológus a legértékesebb eszközei között tartotta számon a tesztet. És legalább ennyi ideje annak, hogy elismert tudóstársaik közül sokan arról próbálják őket meggyőzni, hogy a teszt csaknem haszontalan – nem más, mint a tealevelekből vagy Tarot-kártyából való jóslás modern, áltudományos megfelelője.”

Jogos közlés vagy csalás?

Az ábrák közlése mellett a szokásos általános érveken túl (többek között az információs szabadság és a tudományos módszerek megismerhetőségének jogos igénye) egészen konkrét érvek is szólnak. A tesztet gyakran használják például elvált szülők gyermekelhelyezési ügyeiben a pszichológiai alkalmasság megállapítására. Az ő helyzetükön segíteni igyekvő szervezet, az amerikai S.P.A.R.C. (Separated Parenting Access & Resource Center) már évekkel ezelőtt közzétette sajtóján az ábrákat, sőt pontos leírást is közöl mindegyikhez, mert, mint írják, „napjainkban a legelismertebb pszichológusok úgy tartják, hogy a Rorschach a legjobb esetben is megbízhatatlan, a legrosszabb esetben pedig veszélyesen félrevezető.”

Hasonló a véleménye Szendi Gábornak, aki posztgraduális szinten klinikai szakpszichológusként végzett, és extrém nézetei miatt többször összetűzésbe került a szakma más képviselőivel. „A Rorschach-tesztet gözerővel alkalmazzák ma is a klinikumban és a bíróságokon. Számtalan igazságügyi »szakértést« volt módomban látni, és súlyos kételyeim támadtak a »szakértők« véleményének objektivitásában” – írja Szendi saját sajtóján a tesztről szóló cikkében. „A pszichopátiás apa a gyermekelhelyezései perben az »asszertív, igyekvő« jelzőt kapta, az anyákra könnyen kiosztották az »ézelmileg labil, nevelési képessége kérdéses« jelzőket, melyeket a bíróság olyan objektív vélemények tekint, mint egy vérvizsgálat eredményét. Hiszen a szakértő attól szakértő, nem? Hogy hinni lehet neki. A szakértő meg hisz önmagának és a tesztjének. Közben az elvált apák szövetsége minden tagot kioktat, mit kell mondani az egyes tesztábrákra.”

Az Indexnek Szendi azt mondta, „hókuszpókusznak” tartja a Rorschach-tesztet, annak ellenére, hogy korábban rajongott érte, és gyakorló pszichológusként vett is fel teszteket. Szendi szerint a módszert használó pszichológusok szubjektív benyomások alapján formálják meg a páciensről véleményüket, amit aztán a tesztrel „objektívnak”. „Azt, hogy egy anya nem alkalmas a gyerek nevelésére, egy ilyen tesztből nem lehet megállapítani” – mondja a pszichológus, aki „teljesen jogos eljárásnak” tartja a képek közlését, illetve azt, hogy a vizsgálaton részt vevők előzetesen megismerik az alkalmazott módszert.

A Rorschach-tesztben hívő pszichológusok viszont elítélendőnek tartják a tesztalanyok előzetes tájékozódását.

„Ez ugyanolyan csalás, mintha bármilyen vizsgán puskázna az ember, vagy kétes eszközökkel indokolatlan előnyhöz szeretne jutni.” – állítja Kígyós Tamás. „Emellett (...) a tesztnek nincsenek helyes vagy helytelen válaszai, legfeljebb gyakoriak, egy gyakorlott pszichológus pedig észreveszi, ha a válaszalkotási folyamatban furcsaságok vannak. És azért a pszichológusok is ismerik ezeket a webhelyeket, és adott esetben felkészülnek arra, hogy ezeket a sémákat felismerjék.”

Kapusi: a közlés nem csökkenti az érvényességet

Bár Kígyóshoz hasonlóan az Indexnek az ügyben levelet író pszichológusok mindegyike helyteleníti a közlést, azzal az érvel, hogy az ábrák ismerete veszélyezteti a módszer eredményességét, nem minden szakértő ért egyet.

Kapusi Gyula klinikai szakpszichológus, az ELTE Pszichológiai Intézetének Rorschach-tesztet oktató tanára a hvg.hu-nak azt nyilatkozta, hogy a tintapacák közzététele „nem csökkenti a teszt érvényességét, hitelességét”. Kapusi szerint a jó pszichológus észreveszi, ha meg akarják tévesztetni, és ha bizonyos típusú válaszok túl sokszor hangzanak el, az értékelhetetlenné teszi a tesztet. „Manipulálni, hazudni mindig lehet, de egy képzett szakember ezt felismeri, a válaszadó pedig önmagát csapja be” – mondta Kapusi a hvg.hu-nak.

A közlést ellenző pszichológusok túlnyomó többsége arra hivatkozik, hogy a képek ismerete befolyásolja a teszt végeredményét. Ennek a logikának az alapján egy páciensen életében egyszer lehetne Rorschach-tesztet elvégezni, ennek azonban épp a pszichológiai gyakorlat mond ellent: „Igen, el lehet végezni a tesztet többször egy emberen” – mondta az Indexnek Kígyós Tamás. „A jelenlegi álláspont az egy-két év intervallumot tartja megfelelőnek. Kutatási helyzetben előfordulhat, hogy ennél kisebb idő is eltelhet. Azért ilyen nagy az intervallum, mert egyfelől nem igazán kívánatos, hogyha a személy felmondja az előző vizsgálat válaszait, másrészt azért nem indokolt előbb elvégezni, mert a változáshoz szükséges legalább fél év, és ehhez képest érdemes igazítani a második mérés időpontját.”

Diploma kell hozzá

Igaz, az eBayen csak az nem vesz magának, aki nem akar, a Rorschach-ábrákhoz csak úgy az utcán nem lehet hozzájutni. A vizsgálatokhoz használt, itthon harmincezer forintért árult táblák megvásárlását szakvégzettséghez kötik. A kizárólagos magyar forgalmazónál pszichológusi diplomát, vagy annak másolatát kell bemutatni ahhoz, hogy valaki megvehesse a svájci Verlag Hans Huber, Hogrefe AG által kiadott tesztet. Ennek használatához C szintű kvalifikáció szükséges, ami speciális diagnosztikai ismereteket jelent, közölte az Indexszel Kő Natasa, az OS Hungary Kft. ügyvezetője. Kő szerint, aki egyébként maga is pszichológus, és szakmai alapon is helyteleníti az ábrák közzétételét, a "Rorschach" Svájcban és az USA-ban bejegyzett védjegy.

A szerzői jog az Index tudomása és jogászok véleménye szerint nem védi az ábrákat: a „70 évvel a szerző halála után” (post mortem auctoris) néven ismert szabály az USA-ban, Ausztráliában és az Európai Unió országaiban is érvényes, erről többek között a 93/98/EGK számú uniós irányelv rendelkezik.

A képek a S.P.A.R.C. oldalán, sőt kitölthető teszt formájában is jó ideje megtekinthetők a neten (utóbbin az eredetiekhez hasonló, de lebutított ábrákkal), és nemcsak az angol nyelvű Wikipedián, hanem annak számos nemzeti változatán is kint vannak – gyakran érdemi magyarázat nélkül, vagy csak rövid kísérő szöveggel. A Wikipedia bolgár, cseh, francia, héber, holland, koreai, lengyel, német, portugál és spanyol nyelvű kiadása is közölte mind a tíz tábla képét; a japán, a görög, a katalán, a finn, a norvég, az orosz és a svéd csak egyet-egyet, a szerb és az olasz egyet sem. Egészen különös, hibrid megoldást alkalmaztak a magyar verzió szerzői-szerkesztői, akik egyetlen ábrát közölnek a Rorschach-tesztről szóló cikkükben, de az nem a tíz eredeti kép egyike, hanem csak illusztratív céllal gyártott pacaimitáció.

Az Index úgy értesült, hogy a magyar Wikipedia a pszichológusok felkérésére döntött úgy még évekkel ezelőtt, hogy nem közli az ábrákat. Egyelőre nem találtunk olyan Wikipedia-munkatársat, aki emlékszik az esetre, de az egyik szerkesztő, Karli Gyula Sámuel szerint nehezen elképzelhető, hogy szimpla odaszólásra egyezség született volna az ügyben, hiszen a Wikipedián a vitás szócikkekről nyilvános diskurzus zajlik. Egyelőre nem világos, hogy a magyar verzió miért nincsenek fent az ábrák; ezekre a kérdésekre a magyar Wikipedia Rorschach-tesztről szóló szócikkének vitalapján keressük a választ.anarki